

Розділ 1

Теорія та історія держави і права; історія політичних та правових учень. Конституційне право; муніципальне право. Філософія права

Національно-економічна безпека країни та роль у ній органів державної безпеки

Б.В. Бернадський
кандидат історичних
наук, доцент,
в.о. доцента кафедри
історії та теорії держави
і права,
ВНЗ «Університет
економіки та права
«КРОК»

У статті розглянуто окремі аспекти реалізації економічної політики держави, а також використання, роль і місце спецслужб у цьому процесі.

В статье рассмотрены отдельные аспекты реализации экономической политики государства, а также использование, роль и место спецслужб в этом процессе.

The article deals with some aspects of the implementation of economic policy, and the use of the role and place of the special services in the process.

Ключові слова: економічна безпека, транснаціональні корпорації, спецслужби, загрози.

Постановка проблеми

Органи держбезпеки є невід'ємною складовою частиною державно-бюрократичного апарату, і лише в цьому аспекті можна розглядати їхню роль у зовнішньоекономічній діяльності держави. У будь-якому державному утворенні вони відіграють підпорядковану роль і не проводять самостійної політики. Поряд із цим, спецслужби – органи держави, яким доручена охорона безпеки в найскладніших сферах життєдіяльності суспільства, а саме – у галузі влади та управління. Цим визначається їх роль і місце в системі органів державної влади.

Нині центр міжнародної (міжцивілізаційної) конкуренції змістився з військово-політичної (ідеологічної) сфери в економічну. В умовах прагнення світової спільноти обмежити використання в конкурентній боротьбі військових засобів проти своїх опонентів робиться ставка на розвідувально-підкривні акції в економічній і політичній сферах. Будь-яка держава схильна вкрай егоїстично захищати власні інтереси в процесі вирішення будь-яких міжнародних протиріч. Причому істотними факторами є не тільки економічна та військова могутність. У нинішній системі міжнародних відносин, окрім базово-

вого економічного фактора, мають місце й інші прояви сили та могутності держави. Одним із цих чинників, що визначає місце держави у світовій політичній ієрархії, є рівень розвитку та потенціал її спецслужб, як одного з видів державної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Із масиву досліджень, присвячених цій проблематиці, варто виділити праці О.Г. Данільяна, О.П. Дзюбаня, М.І. Панова, О.Л. Лісовської, А.С. Шнипка, А.М. Кузьменка. Зрештою, обрана сфера дослідження може бути темою окремого дисертаційного дослідження.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Поряд із цим, за винятком статей А.М. Кузьменка, участь спецслужб у забезпеченні економічної безпеки держави та суспільства залишається недостатньо вивченою.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження національно-економічної безпеки країни та ролі в ній органів державної влади, а також окремих аспектів реалізації економічної політики держави і використання, ролі та місця спецслужб у цьому процесі.

Виклад основного матеріалу дослідження

Процеси глобалізації, що відкривають кордони для вільного переміщення людей, капіталів, товарів, різко збільшують кількість суб'єктів, здатних справити негативний вплив на безпеку соціуму та держави. Це неодмінно призводить до зростання ролі та чисельності спецслужб у житті як пересічних громадян, так і представників упливових соціальних груп.

Говорячи про державну безпеку та роль спецслужб у її захисті в будь-якій сфері, у тому числі й економічній, не можна оминути того факту, що в умовах глобалізації національна безпека будь-якої держави є складовою міжнародної економічної безпеки. Діяльність спецслужб у цій сфері пов'язана з необхідністю забезпечення економічного суверенітету держав на сві-

товій арені за допомогою використання різноманітних форм і методів і з метою забезпечення їхньої стабільності, незважаючи на економічний тиск, якого вони зазнають ззовні або зсередини.

Виконуючи важливу роль у здійсненні зовнішньоекономічної діяльності держави, спецслужби виконують завдання як сприяння державі у проведенні її акцій за кордоном, так і, одночасно, захисту її інтересів від посягань конкурентів на своїй території. Першочерговою загрозою в цьому сенсі можна вважати заволодіння державною таємницею, що розглядається іншими державами як необхідна передумова для отримання правильних розвідувальних оцінок і прогнозів щодо питань про державу, які їх цікавлять.

Якщо економічна розвідка – це збір економічної інформації спецслужбами держави для забезпечення національних економічних інтересів, то економічна контррозвідка – діяльність спецслужб, спрямована на протидію збору економічної інформації. Ми не розглядатимемо проблеми захисту комерційної таємниці та секретів виробництва, зважаючи на те, що ці питання досить докладно висвітлені професором І.І. Дахном у посібнику «Регулювання зовнішньоекономічної діяльності: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів» [15].

Економічна інформація, зібрана спецслужбами, особливо таємна, не призначається для використання приватними особами, але на практиці цього дотримуються не завжди. Так, у 90-ті рр. ХХ ст. в США поширилася практика підготовки ЦРУ та АНБ так званих попереджень про небезпеку, що загрожує американським компаніям внаслідок промислового шпигунства, яке здійснюється представниками іноземної держави або іноземної компанії за прямої підтримки держави. Подібна діяльність американських спецслужб обмежує доступ іноземних компаній на ринки США і, відтак, може розглядатися як контрмаркетингова. У свою чергу, приватні компанії інформаційно збагачують урядові установи.

Іншим аспектом контррозвідувального захисту економіки є сприяння урядовим колам у здійсненні ними тих чи інших економічних реформ.

Реальність полягає в тому, що будь-яка чітка програма, що реалізується владною політичною командою, обов'язково є збитковою, а інколи – смертельно небезпечною для чийось фінансових інтересів. Це підштовхує приречених до радикальних дій. Так, жорсткий економічний курс, що здійснюється в інтересах національного бізнесу, неодмінно зумовить реакцію крупного міжнародного капіталу. Класичним прикладом такої конфронтації є доля Глави Кубинської держави та лідера революції Фіделя Кастро. Ті ж політики, які безумовно орієнтуються на процеси глобалізації світової економіки на шкоду національним інтересам, ризикують не менше. Їх неодмінно спробують усунути патріотично налаштовані співвітчизники. Таким чином, змушені констатувати, що, попри все і незалежно від політичного режиму неодмінною складовою діяльності спецслужб держави є і політичний розшук, який невіддільно пов'язаний як із політичною, так і з економічною сферами.

Ефективне функціонування національної економіки можливе за створення системи забезпечення економічної безпеки, належний рівень якої досягається здійсненням єдиної державної політики, підкріпленої системою скоординованих заходів, адекватних внутрішнім і зовнішнім загрозам. Без такої політики неможливо домогтися виходу з кризи, стабілізувати економічну ситуацію, скажімо, в Україні, створити ефективні механізми соціального захисту населення.

У цьому аспекті варто згадати про зростаючу роль транснаціональних корпорацій у сучасному світі, що також становить певну загрозу державній безпеці. Тріумфальна хода ТНК, особливо в останню третину ХХ ст., обумовлює необхідність захисту національного ринку та протидії (у межах можливого і розумного) агресивному натискові міжнародного маркетингу з використанням арсеналу як

економічної розвідки, так і економічного шпигунства.

Аксіоматичним є те, що проблеми економічної безпеки завжди були й будуть складовою практичної діяльності державних органів, однак зміна зовнішньоекономічних пріоритетів України, пов'язаних з інтеграційними процесами та глобалізацією економіки, супроводжується, зокрема, дедалі більшою відкритістю внутрішнього ринку, а також посиленням впливу зовнішніх факторів на розвиток національного господарства, у тому числі й негативних, що можуть за певних умов призвести до великих економічних втрат. З іншого боку, досить складною залишається внутрішня економічна ситуація, обумовлена процесами реформування національної економіки.

Принципово важливим напрямом діяльності органів СБУ є їх введення до загальнодержавної системи забезпечення економічної безпеки держави. Ця діяльність пов'язана із загальними завданнями забезпечення найбільш важливих економічних інтересів держави та суспільства, безпеки основ економічного потенціалу країни, виявленням і попередженням загроз вітчизняній економіці. Вона обумовлює наявність у розпорядженні СБУ спеціальних сил і засобів, що дають змогу виявляти приховані устремління, спрямовані на завдання значних збитків національній економіці.

На відміну від інших суб'єктів забезпечення економічної безпеки, спеціальна служба одночасно є засобом виявлення та попередження прихованих загроз, що набуває виняткової важливості з огляду на значне їх зростання. Це пов'язано, насамперед, із розширенням торговельно-економічних і науково-технічних зв'язків, що саме по собі є досить позитивним явищем. Однак, ці процеси супроводжуються спробами активізувати проникнення до інформації економічного та науково-технологічного характеру з обмеженим доступом, створенням нових позицій (у тому числі через реєстрацію спеціальних фірм прикриття для іноземних розвідок), залучення до діяльності на користь розвідок іно-

земних держав вітчизняних підприємств різної форми власності, нав'язування застарілих технологій тощо.

Контррозвідувальний захист економіки на сучасному етапі вимагає від спецслужб не стільки припинення витоку захищуваної інформації, скільки контролю за її поширенням у світлі загроз державній безпеці. Інколи керівництво відповідних органів навіть санкціонує розголошення інформації з обмеженим доступом з метою уникнення більш серйозних ускладнень для держави на міжнародній арені, як це було у випадку з міжнародною інспекцією ВАТ «Барва». Такі інспекції в Україні відбуваються систематично, особливо в ході реалізації верифікаційних програм. Фахівці неодноразово звертали увагу, що подібні перевірки можна використати для економічного шпигунства.

Відповідно до напрямів державних стратегічних завдань розвитку економіки нашої країни, пріоритетними є: інтеграція до Європейського Союзу, зростання ролі України в СОТ, підвищення конкурентоспроможності національної економіки, адаптація законодавства до стандартів і вимог ЄС. Зазначимо, що однією з найбільших загроз для вітчизняного АПК є надзвичайно низький рівень внутрішньої підтримки аграрного сектору, який СОТ вимагає задекларувати в Україні. В умовах ринкової економіки життєздатність сільськогосподарських підприємств, ефективність аграрного виробництва та рівень продовольчої безпеки значною мірою зумовлені державним регулюванням.

З останнім нерозривно пов'язаний стан продовольчої безпеки держави – тобто такий стан розвитку національного агропромислового комплексу, який дає можливість забезпечувати задоволення потреб суспільства у високоякісних продуктах харчування вітчизняного виробництва та зберігати або швидко оновлювати виробництво продуктів харчування в умовах припинення зовнішнього постачання або надзвичайних ситуацій внутрішнього характеру. Тому метою продовольчої безпеки є створення, підтримання та належне використання державних резервів сіль-

ськогосподарської продукції відповідно до існуючих потреб. Спецслужби, у свою чергу, повинні завчасно інформувати уряд про можливі загрози державі в цій сфері, та вживати адекватних заходів щодо їх попередження та нейтралізації. Стаття 7 Закону України «Про основи національної безпеки України» визначає, що до загроз в економічній сфері належать: критична залежність національної економіки від кон'юнктури зовнішніх ринків, низькі темпи розширення внутрішнього ринку, нераціональна структура експорту з переважно сировинним характером і низькою питомою вагою продукції з високою часткою доданої вартості, критичний стан із продовольчим забезпеченням населення. Загрозами внутрішній безпеці є катастрофічний стан виробничого та науково-технічного потенціалу, зокрема в аграрному секторі економіки.

Стан продовольчої безпеки оцінюється за трьома параметрами: рівень споживання населенням основних видів харчових продуктів, обсяг власного виробництва та сальдо зовнішньоторговельного балансу продовольства. Унаслідок вступу України до СОТ послабилися позиції національних товаровиробників на внутрішньому сільськогосподарському ринку (передусім дрібнотоварних аграрних виробників – малий і середній аграрний бізнес). Позитивним є теоретичний доступ вітчизняних товаровиробників до світових ринків. Практичного значення він може набути за правильно побудованої зовнішньополітичної інформаційної стратегії держави, основна роль у якій традиційно відводиться МЗС і спецслужбам.

Вступивши до СОТ, Україна взяла на себе зобов'язання дотримуватися принципів і рішень цієї міжнародної організації. Виробництво й торгівля сільськогосподарськими і продовольчими товарами регулюється в СОТ Угодою про сільське господарство [18] й Угодою про застосування санітарних та фітосанітарних заходів [19] 1994 року. Країни, які приєднуються до цієї організації, беруть на себе певні зобов'язання у сфері аграрної політики: державна підтримка сільського гос-

подарства, доступ на ринок сільськогосподарських товарів, санітарні та фітосанітарні заходи, експортна конкуренція в сільськогосподарській торгівлі.

Аналіз переваг і ризиків для сільського господарства від участі в СОТ дає змогу визначити напрями державної аграрної політики: сприяння експорту з метою розширення зовнішніх ринків збуту вітчизняної продукції; ефективне державне регулювання аграрних ринків; підвищення конкурентоспроможності національних товаровиробників; реформування системи державної підтримки сільського господарства з метою запровадження більш ефективних механізмів діяльності аграрного сектору економіки. Основні загрози продовольчій безпеці України формуються за рахунок внутрішніх чинників. Водночас, останнім часом посилюється актуальність зовнішніх загроз, зокрема дискримінаційного впливу інших держав на вітчизняний агропромисловий ринок.

Відповідно до цього, ведеться оперативне супроводження програм економічних реформ, залучення в Україну новітніх технологій, розв'язання проблем постачання енергоносіїв. Значні зусилля спрямовуються на виявлення та нейтралізацію негативних процесів у фінансово-кредитній і бюджетній сферах: розкрадання іноземних кредитів та інвестицій, наданих міжнародними фінансовими організаціями під державні гарантії; нецільове використання бюджетних коштів; різноманітні схеми ухилення від сплати податків; численні шахрайські оборудки з використанням банківської системи.

Список використаних джерел

1. Барановский И. Американские «жучки» / И. Барановский // Московские новости. – 1992. – № 34.
2. Даллес Аллен. Искусство разведки: Пер с англ. с сокращениями. – М. : Международные отношения-МП Улисс, 1992. – 287 с.
3. Данілян О.Г. Національна безпека України : структура та напрями реалізації / О.Г. Данілян, О.П. Дзьобань, М.І. Панов. – Харків : Фоліо, 2002. – 285 с.
4. Дундуков М.Ю. Разведка в государственном механизме США / М.Ю. Дундуков. – М. : Кучково поле, 2008. – 448 с.
5. Економіка знань : виклики глобалізації та Україна / Під заг. ред. А.П. Гальчинського, С.В. Львовичкіна, В.П. Семиноженка. – К. : НІСД, 2004. – 261 с.
6. Лашкул В. Электронные мошенники в России / В. Лашкул // Новости разведки и контрразведки. – 1997. – № 5.

Рішуче припиняються також спроби іноземних фірм втягнути українські підприємства в сумнівні операції, що можуть завдати великих фінансових збитків. Так, не справдилися «далекосяжні» плани однієї з іноземних фірм, що пропонувала довгострокові кредити Рівненському міськвиконкому й одному з підприємств під 5% річних і заставу комунального майна та виробничих фондів. Фахівці СБУ встановили неплатоспроможність інвестора й сумнівність походження коштів, запобігли можливим збиткам на 180 млн. доларів.

Один із популярних різновидів кримінальної діяльності – протиправні зовнішньоекономічні операції. Зокрема, вивезення капіталів, незаконний видобуток корисних копалин тощо. Не залишаються поза увагою оборонно-промисловий і транспортний комплекси держави.

Служба безпеки України виявляє передумови виникнення надзвичайних ситуацій, небезпечних в екологічному плані. Завдяки своєчасному втручанням контррозвідки було прийнято рішення тримати під арештом іноземне судно, вимагаючи, щоб винні в забрудненні Чорного моря відшкодували визначену штрафними санкціями суму – понад 2 млн. грн. чужинці мусили сплатити.

Висновки

Таким чином, спецслужби залишаються важливою складовою діяльності держави в зовнішньоекономічній сфері. Разом із тим, зважаючи на наступні зміни у чинному законодавстві України, їх місце в правовому полі у сфері економіки потребуватиме істотного коригування.

7. Кузьменко А. Інформаційно-психологічна війна ТНК проти держави : політико-правовий і безпекознавчий аспекти статусу «суверена» – генерального суб'єкта міжнародного публічного права / А. Кузьменко // Юридичний журнал. – 2009. – №2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://justinian.com.ua/article.php?id=3136>
8. Кузьменко А. Розвідувальна діяльність як явище сучасних міжнародних відносин / А. Кузьменко // Юридичний журнал. – 2006. – №2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2136>
9. Лісовська О.Л. Економічна політика і економічна безпека України : Навчальний посібник / О.Л. Лісовська. – К. : Вид-во НА СБ України, 2003. – 183 с.
10. Министр обороны или агент // Новости разведки и контрразведки. – 1996. – № 24.
11. Мороз Віктор. Національна безпека України – безпека людини / Віктор Мороз. – К. : Екслібрис, 1994. – 62 с.
12. На сторожі незалежності держави. 10 років Службі безпеки України. – К., 2002. – 168 с.
13. Національна безпека України 1994-1996 рр. : наукова доповідь НІС / Редколегія : О.Ф. Белов та ін. – К. : НІСД, 1997. – 197 с.
14. Пузиков В.Б. Экономическая безопасность. Методология анализа и основные направления обеспечения органами государственной безопасности / В.Б. Пузиков. – Минск : ИНБ РБ, 2001. – 435 с.
15. Регулювання зовнішньоекономічної діяльності : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / І.І. Дахно, В.М. Барановська, Ю.А. Бовтрук та ін ; За ред. І.І. Дахна. – К. : Центр навчальної літератури, 2009. – 472 с.
16. Шаваев А.Г. Галерея шпионажа / А.Г. Шаваев. – М. : ИНФРА-М, 2009. – 428 с.
17. Шныпко А.С. Экономические войны : истоки, формы, цели, проблемы, перспективы / А.С. Шныпко. – К. : Генеза, 2007.
18. Угода про сільське господарство від 15 квітня 1994 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 84. – С. 313. – Ст. 2989.
19. Угода про застосування санітарних та фітосанітарних заходів від 15 квітня 1994 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 84. – С. 330. – Ст. 2989.